

**De Lage Landen
en het hogere**
De betekenis
van geestelijke
beginselen in
het moderne
bestaan

Gabriël van den Brink (red.)

Gabriël van den Brink

Eigentijds idealisme. Een afrekening met het cynisme in Nederland

Amsterdam University Press | 2012 | 104 pp. | € 12,50 | ISBN 9789089643650

De Lage Landen en het hogere. De betekenis van geestelijke beginselen in het moderne bestaan

Amsterdam University Press | 2012 | 604 pp. | € 69,95 | ISBN 9789089643582

Eigentijds idealisme vraagt om vertaling in publiek debat

door *Sophie van Bijsterveld*

De auteur is bijzonder hoogleraar Religie, rechtsstaat en samenleving aan de Tilburg University en lid van de Eerste Kamer voor het CDA.

Hoe spelen hogere waarden, morele idealen en geestelijke beginselen een rol in het leven van alledag? Hoe gaan burgers daarmee om, welke waarden zijn er in het spel en hoe kunnen wij dat gewaar worden? Deze vragen staan centraal in *De Lage Landen*. Het is een verslag van een grootschalig onderzoek. Het boek bevat drie delen. In het eerste deel komen historie, vergelijking met landen om ons heen en een analyse van het huidige debat aan de orde. Het tweede deel legt de nadruk op de 'vindplaatsen' van 'het Hogere', en het derde deel bevat een synthetiserende beschouwing. De conclusie is dat het Hogere in het Nederland van vandaag de dag van groot belang is, ondanks een algemeen gevoel van het tegendeel. Het Hogere wordt doorgaans nau-

welijks opgemerkt. Dat is 'deels omdat het in praktisch handelen (en niet in een geloof) tot uiting komt, deels omdat die handeling zich in de private sfeer (en niet in de publieke sfeer) voltrekt en deels omdat we nauwelijks een taal hebben waarin dat handelen bespreekbaar is' (*De Lage Landen*, p. 11). Die observatie is naar mijn overtuiging juist. Daarmee is het belang van het onderzoek meteen al gegeven.

De voornaamste bevindingen van dit boek zijn ook terug te vinden in de goed leesbare, populariserende uitgave *Eigentijds idealisme*, waarop ik mij hierna verder baseer. Elk hoofdstuk daarvan wordt ingeleid door een kort interview met iemand die vanuit het leven van alledag uitlegt hoe hij of zij tegen het Hogere aankijkt en hoe dat in het leven van alledag betekenis krijgt. Dat levert een boeiende en vooral ook herkenbare serie portretten op. De rode draad is dat mensen door meer worden gedreven dan door het louter materiële of het loutere eigenbelang, ongeacht levenslopen en -keuzen, opleiding en opleidingsniveau, leeftijd en politieke voorkeur.

Met deze uitgave wil de auteur afrekenen

met, zoals hij het noemt, de ‘geest van negativisme’ die het geestelijk klimaat beheerst in Nederland. Hij bestrijdt overigens dat dit gevoel uitsluitend te herleiden is tot de aanslagen van ‘9/11’ in 2001; de wortels liggen in een langere traditie van filosofisch materialisme dat met de secularisatie ruim baan kreeg. Wanneer men gelooft dat ‘religieuze waarden, morele idealen en levensbeschouwelijke beginselen’ niet

.....
Wanneer men gelooft dat religieuze waarden niet belangrijk zijn, moet men zich niet verbazen dat onbehagen en ontgoocheling zich van het publieke gevoel meester maken
 .....

belangrijk zijn, moet men zich niet verbazen dat ‘onbehagen en ontgoocheling’ zich van het publieke gevoel meester maken.

Zojuist is het begrip ‘het Hogere’ al een paar keer gevallen. Wat bedoelt Van den Brink hiermee? Hij definieert dit als ‘de verbeelding van een geheel waarmee ik mij verbonden weet en waardoor ik mij geroepen

voel tot onbaatzuchtig handelen’ (*Eigentijds idealisme*, p. 16). Dit is dus een heel breed begrip. Dat is met opzet zo gekozen. De vooronderstelling daarbij is dat bij het gebruik van een ruime definitie als deze veel relevante gegevens zichtbaar worden die anders buiten beeld blijven. Dat zou bijvoorbeeld het geval kunnen zijn wanneer religie als uitgangspunt wordt genomen. Volgens Van den Brink is het Hogere niet verdwenen uit Nederland, maar is het (slechts) van gedaante veranderd: de objecten van toewijding hebben in de loop van de tijd een metamorfose ondergaan. Was vroeger God object van toewijding, dit kan nu de natuur zijn, de medemens of het eigen lichaam. Van den Brink zet die metamorfose uit langs twee assen: een verticale as die loopt van sacraal (theologie), naar sociaal (sociologie), naar vitaal (biologisch) en een horizontale as die loopt van lokaal, naar nationaal, naar globaal (mondiaal). Zo ontstaat een matrix met negen vakjes waarin dan uiteenlopende objecten van toewijding verschijnen met elk een met trefwoord gekenschetste persoonlijkheid die dat object van toewijding vertegenwoordigt (zie figuur 1).

FIGUUR 1 Metamorfose van Hogere in Nederland

	Lokaal eeuwigheid	Nationaal geschiedenis	Globaal levensloop
Sacraal theologie	Priester <i>God</i>	Held <i>Vaderland</i>	Vakman <i>Werk</i>
Sociaal sociologie	Broeder <i>Naaste</i>	Burger <i>Samenleving</i>	Donateur <i>Mensheid</i>
Vitaal biologie	Minnaar <i>Liefde</i>	Atleet <i>Lichaam</i>	Activist <i>Natuur</i>

B
 O
 E
 K
 E
 N

Het knap ontworpen beeld zal bij velen zeker herkenning teweegbrengen: zien wij allemaal niet dat nu de mensheid, de natuur of het lichaam een meer prominente plaats inneemt in de oriëntatie van mensen dan God? In die herkenbaarheid zit naar mijn overtuiging ook de kracht van het model. Ook bestaan er allerlei moderne vormen van publieke verbeelding van het Hogere. Van den Brink noemt daarbij als voorbeelden de vele en vaak mateloos populaire ziekenhuis- of politieseries op tv. In de visie van Van den Brink gaat het (slechts) om transformaties van datgene wat wezenlijk hetzelfde is (namelijk het Hogere). Vanuit dit vertrekpunt heeft Van den Brink zeker gelijk. Vanuit een ander vertrekpunt kunnen wij daarover twisten: gaat het wezenlijk wel om hetzelfde of is er toch sprake van een meer of minder radicale breuk?

* * *

Ondanks het goede nieuws dat het Hogere wel degelijk betekenis heeft, ziet Van den Brink terecht een probleem, namelijk 'dat we in het publieke domein maar weinig van dat reëel bestaande idealisme merken. Het lijkt wel alsof Nederlanders het angstvallig voor zichzelf houden [...], terwijl ze in de publieke sfeer ontkennen dat het bestaat' (p. 100). Hij ziet als belangrijke reden daarvoor het ontbreken van de traditionele organisaties van het maatschappelijk middenveld, zoals wij die kenden ten tijde van de verzuiling. Die organisaties speelden een cruciale rol in het bemiddelen in de communicatie tussen de individuele burgers en de politiek en vice versa. Het onderling gedeelde gedachtegoed vormde daarbij de verbindende kracht. Het stelsel verleende de politiek een zekere legitimatie c.q. legitimiteit in de ogen van de burger, en de burger had gereguleerde kanalen om de eigen wensen politiek vertaald te zien.

Nu dat is weggevallen ziet de politiek zich volgens Van den Brink tegenover een natie gesteld van miljoenen afzonderlijke individuen. Het spreken in termen van gedeelde idealen is daarmee een stuk moeilijker. Aan de kant van de burgers krijgt volgens Van den Brink met het wegvallen van kerken en vergelijkbare organisaties het cynisme ruim baan. Frappant is daarbij de conclusie dat mensen bepaald wel oog voor de ander hebben en dat verantwoordelijkheid voor hun omgeving onlosmakelijk met hun leven verbonden is, maar dat zij diezelfde houding bij hun medeburgers niet denken terug te vinden (p. 104)! Waar komen dan in de publieke en maatschappelijke ruimte nog de idealen aan bod en waar worden zij verwoord?

* * *

Het antwoord op die vraag is essentieel. Van den Brink zoekt dat in een nieuwe vormgeving van de *civil society*. Zo kan het Hogere ook weer in relatie gebracht worden met de politiek. 'Het gaat om een nieuw type engagement, waarbij sprake is van een sterk persoonlijke identificatie met een specifieke zaak of een concreet probleem. Dat blijkt een efficiënte methode om in een geïndividualiseerde cultuur energie vrij te maken voor maatschappelijke verandering, mensen samen te brengen en krachten te bundelen. Voorbeelden hiervan zijn milieu-activisten en mensen die zich inzetten voor de gelijkberechtiging van homo's [...]. Zij zien hun inzet niet alleen als middel tot het bereiken van een doel, maar ook als onderdeel van hun identiteit' (p. 102). Dat alleen is niet genoeg. Er hoort ook een nieuwe taal bij, een *civic talk*, een gespreksvorm die als het ware een link legt tussen het Hogere in de persoonlijke beleving van mensen en de maatschappelijke en publieke dimensie van

het bestaan (p. 103).

De analyse die Van den Brink geeft van het functieverlies van het traditionele maatschappelijke middenveld deel ik zonder meer. Dat is ook het geval voor de wezenlijke rol die hij toedacht aan een vitale samenleving en daarin actieve organisaties van burgers (civil society). Een nieuw maatschappelijk elan, als ik het zo kan noemen, is daarom inderdaad gewenst en in de vorm waarin Van den Brink die voorstelt ook goed voorstelbaar. In de praktijk zien wij ook talloze initiatieven in die sfeer. Wellicht dat deze initiatieven als geheel ook nog niet de zichtbaarheid hebben die zij nodig hebben om de rol te vervullen die Van den Brink bepleit. Misschien ontbreekt het vooral aan de bijbehorende taal of het *eigen besef* de rol te vervullen die zij feitelijk al vervullen. Hoe dan ook, hier ligt zeker een uitdaging en een kans.

* * *

Een factor die naar mijn mening ook niet verwaarloosd moet worden, is het feit dat transformaties zich niet alleen voordoen ten aanzien van 'het Hogere'. Ook op andere terreinen in de samenleving vinden majeure veranderingen plaats, of die nu in de sfeer van gezin en arbeid liggen, of ICT en communicatie. Tegelijk moet de nationale overheid opnieuw de positie bepalen in de verhouding tot de markt en de civil society én tussen regionaal en lokaal overheidsbestuur en bovennationale structuren. Voor politieke partijen ligt hier de uitdaging om het eigen en voor de burgers herkenbare gedachtegoed te doordenken op deze ontwikkelingen en zichtbaar te maken hoe zij de concrete politieke keuzen eigentijds met dat gedachtegoed verbinden. Dat kan ook bijdragen aan de zichtbaarheid van het Hogere.

Maar daarmee zijn wij er waarschijnlijk nog niet. Met het wegvallen van de rol van

maatschappelijke organisaties zoals wij die traditioneel kennen, zou het goed kunnen zijn dat daardoor onze focus op de politiek sterker is geworden, waardoor wij steeds meer van de politiek zijn gaan verwachten, onrealistisch veel zelfs. Het is frappant te zien dat officieel het geloof in de maakbaarheid van de samenleving via de politiek zoals wij die kenden in de tijden van de klassieke verzorgingsstaat is afgezworen, maar dat die gedachte van maakbaarheid in de praktijk nog taai is, zowel bij politici als bij burgers. Teleurstelling is dan haast ingebakken. Een aanvaarding van een bescheidener rol van de politiek c.q. van de overheid is daarom naar mijn overtuiging ook gewenst.

Als gezegd, de definitie van het Hogere is erg ruim, waardoor het gevaar dreigt dat het onderscheidende kracht gaat missen. Dat doet niets af aan het belang van het zichtbaar maken van de rol van waarden en idealen en morele beginselen in het alledaagse leven van mensen, dat veel groter is dan de media ons geneigd zijn te doen geloven. 'Wie alleen de sacrale en de sociale gedaante van het Hogere erkent, begrijpt nauwelijks

.....
'Wie alleen de sacrale en de sociale gedaante van het Hogere erkent, begrijpt nauwelijks wat er in Nederland aan het gebeuren is'
.....

wat er in Nederland aan het gebeuren is' (p. 45). Daarin heeft Van den Brink helemaal gelijk. Het aanschouwelijk maken daarvan en het tegenwicht dat hij daarmee biedt aan een sterk gevoel van het tegendeel is meer dan de moeite waard. Dat geldt ook de aanzet die Van den Brink geeft voor het verdere denken hierover.

B
O
E
K
E
N